

Οι Μονές της Νήσου των Ιωαννίνων

/ [Ιερές Μονές](#)

Του Ιωάννη Στάϊκου, Ιστορικού

Απ' τις σημαντικότερες περιοχές του ελλαδικού χώρου στις οποίες αναπτύχθηκε η μοναστική ζωή είναι το νησί των Ιωαννίνων, το οποίο περιβάλλεται από τη λίμνη Παμβώτιδα, ενώ απέναντί του βρίσκεται η πόλη των Ιωαννίνων με το κάστρο. Δεν είναι τυχαίο ότι οι μονές της νήσου των Ιωαννίνων καταλαμβάνουν σε σύνολο μοναστηριών την τρίτη θέση στον ελλαδικό χώρο μετά από αυτές του Αγίου Όρους και των Μετεώρων.

Ιστορική αναδρομή του μοναχισμού στο νησί

Σύμφωνα με τις υπάρχουσες πηγές, το νησί αποκτά ανθρώπινη παρουσία το 13ο αιώνα με την ίδρυση του Δεσποτάτου της Ηπείρου, το 1206, από τον Μιχαήλ Άγγελο Α΄ εξάδελφο του τότε αυτοκράτορα του Βυζαντίου, Ισαάκιου Αγγέλου, ο

οποίος χάνει την εξουσία κατά τη διάρκεια της τέταρτης σταυροφορίας από τους δυτικούς σταυροφόρους. Την περίοδο εκείνη, λοιπόν, μετά τα γεγονότα της άλωσης της Κωνσταντινούπολης, το 1204, από τους δυτικούς, πολλές αριστοκρατικές οικογένειες της πρωτεύουσας καταφεύγουν ως πρόσφυγες σε περιοχές που είναι ελεύθερες, και μία από αυτές είναι το νεοσύστατο δεσποτάτο της Ηπείρου.

Τέτοιες, λοιπόν, Βυζαντινές οικογένειες που είναι υπέρμαχοι της ορθοδοξίας και της μοναστικής ζωής οι Φιλανθρωπηνοί, οι Βατάτζηδες, οι Βρανάδες, οι Στρατηγόπουλοι και πολλοί άλλοι. Οι οικογένειες αυτές αρχίζουν να οικοδομούν τα ηρώτα μοναστήρια με δικά τους χρήματα στο νησί, στα τέλη του 13ου αιώνα και περίπου το 1292 χρονολογείται το αρχαιότερο μοναστήρι, η Μονή των Φιλανθρωπηνών, ενώ την ίδια περίπου περίοδο ιδρύεται η Μονή Στρατηγόπουλου. Πριν από το 1292, δεν γίνεται καμία αναφορά για μοναστική ζωή στο νησί, όμως είναι πολύ πιθανό να υπήρχε. Οι δύο, λοιπόν, αυτές μονές θα γνωρίσουν μεγάλη εξέλιξη το κατοπινά χρόνια, παρόλο που η μετέπειτα περίοδος χαρακτηρίζεται από επιδρομές, κυρίως Αλβανών, στην περιοχή του Δεσποτάτου, θα ακολουθήσει η τουρκική κατάκτηση της πόλης των Ιωαννίνων και της γύρω περιοχής, το 1430, γεγονός που δεν θα επηρεάσει τη ζωή των μονών. Το 16ο αιώνα, το Ιωάννινα αναφέρονται σε πηγή με το όνομα «μοναχόπολις» εξαιτίας των πολλών μοναχών που ζουν στην πόλη και τη γύρω περιοχή. Την ίδια περίπου εποχή, ιδρύονται στο νησί τρία νέα μοναστήρια, αυτό της Ελεούσας, του Προδρόμου και του Αγίου Παντελεήμονος. Το 17ο αιώνα, ολοκληρώθηκε εκείνη της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος.

Από το 18ο αιώνα και μετά, αρχίζει η παρακμή των μοναστηριών, και ιδιαίτερα την περίοδο που τα Ιωάννινα διοικούσε ο Αλή πασάς. Την περίοδο αυτή, μαθαίνουμε από τις πηγές ότι οι μοναχοί ήταν πολύ λίγοι σε αριθμό και ότι στα μοναστήρια διέμεναν φυλακισμένοι από κάθε γωνιά της επικράτειας του πασά. Η παρακμή αυτή οφείλεται σε βαριά φορολογικά μέτρα. Χειρότερη ήταν η κατάσταση την περίοδο που οι σουλτανικές δυνάμεις πολιορκήσαν το νησί, που αποτέλεσε το τελευταίο καταφύγιο του Αλή πασά το 1822. Τότε είναι που τα μοναστήρια καταστράφηκαν σε μεγάλο βαθμό, ενώ οι Τούρκοι, στρατιώτες λεηλάτησαν τα ιερά σκεύη των εκκλησιών και εξόντωσαν πολλούς μοναχούς.

Μονή Φιλανθρωπηνών

Ξεκινάμε την περιήγηση από το αρχαιότερο και πιο γνωστό μοναστήρι της νήσου των Ιωαννίνων, τη Μονή Φιλανθρωπηνών, που είναι αφιερωμένη στον Άγιο

Νικόλαο. Βρίσκεται στο δυτικό τμήμα του νησιού, απέναντι από τα τείχη του κάστρου των Ιωαννίνων. Ιδρυτής ή ανακαινιστής θεωρείται ο Μιχαήλ Φιλανθρωπηνός, ιερέας και οικονόμος της μητρόπολης Ιωαννίνων, περί τα τέλη του 13ου αιώνα (1292).

Το 16ο αιώνα, η Μονή γνωρίζει μεγάλη ακμή, όταν ηγούμενοι ήταν ο Νεόφυτος και ο Ιωάσαφ Φιλανθρωπηνός, οι οποίοι κάνουν ριζική ανακαίνιση και τοιχογράφηση της Μονής. Υπήρξε σπουδαίο πνευματικό ίδρυμα της περιοχής με βιβλιοθήκη στην οποία φυλάσσονταν ο χαμένος σήμερα «κουβαράς», χειρόγραφος κώδικας με σημαντικά κείμενα για την ιστορία της περιοχής. Το μοναστηριακό συγκρότημα διατρέχει λιθόκτιστος περίβολος. Από αρχιτεκτονικής άποψης, λίγα τμήματα είναι ορατά από τη Βυζαντινή φάση. Η αρχική, εξάλλου, μορφή τροποποιήθηκε από τη ριζική ανακαίνιση του 16ου αιώνα.

Περιματρικά από τον κυρίως ναό, το νάρθηκα και τον εξωνάρθηκα, που καλύπτονταν με ημικυλινδρική καμάρα, και τους πλευρικούς νάρθηκες, που η στέγασή τους γίνεται σε χαμηλότερο επίπεδο με τέταρτο κύλινδρο. Έτσι, ο ναός εξωτερικά έχει μορφή τρίκλιτης βασιλικής, με υψωμένο το κεντρικό κλήτος. Η σημερινή μορφή του καθολικού είναι αποτέλεσμα εκτεταμένων επενβάσεων που έγιναν σε δύο φάσεις.

Το 1542, η ξύλινη στέγη του κτίσματος αντικαθίσταται με επιμήκη κυλινδρική

καμάρα και το 1560, το αρχικό κέλυφος του καθολικού περιβάλλεται από θολωτούς εξωνάρθηκες, στη Βόρεια, νότια και δυτική πλευρά. Ορατές είναι, σήμερα, οι τοιχογραφίες του 16ου αιώνα. Δεν γνωρίζουμε αν και σε τί έκταση υπάρχει παλαιότερο στρώμα ζωγραφικού διακόσμου. Οι τοιχογραφίες του 16ου αιώνα στη Μονή αποτελούν το πιο αξιόλογο σύνολο μεταβυζαντινών τοιχογραφιών της Ηπείρου. Το σύνολο των τοιχογραφιών αποτελεί ένα από τα κορυφαία έργα της σχολής της Βορειοδυτικής Ελλάδας. Τα κύρια θέματα στο καθολικό της Μονής είναι σκηνές από το βίο και τη διδασκαλία του Χριστού, της Θεοτόκου, ο Ακάθιστος Ύμνος, σκηνές από την Παλαιά Διαθήκη, το βίο του Αγίου Νικολάου και άλλων Αγίων, το μηνολόγιο καθώς και την απεικόνιση των επτά σοφών της αρχαιότητας.

Μονή Αγίου Νικολάου Στρατηγόπουλου

Βρίσκεται στη δυτική πλευρά του νησιού, σε μικρή απόσταση από τη Μονή Φιλανθρωπηνών και είναι αφιερωμένη στον Άγιο Νικόλαο. Δεν έχουν διασωθεί στοιχεία για την ίδρυσή της, αλλά το πιο πιθανό είναι ότι ιδρύθηκε από μέλη της οικογένειας Στρατηγόπουλου, στο τέλος του 13ου αιώνα. Επί Τουρκοκρατίας πήρε την ονομασία «του Ντίλιου», από την ομώνυμη εύπορη οικογένεια που τη συντηρούσε.

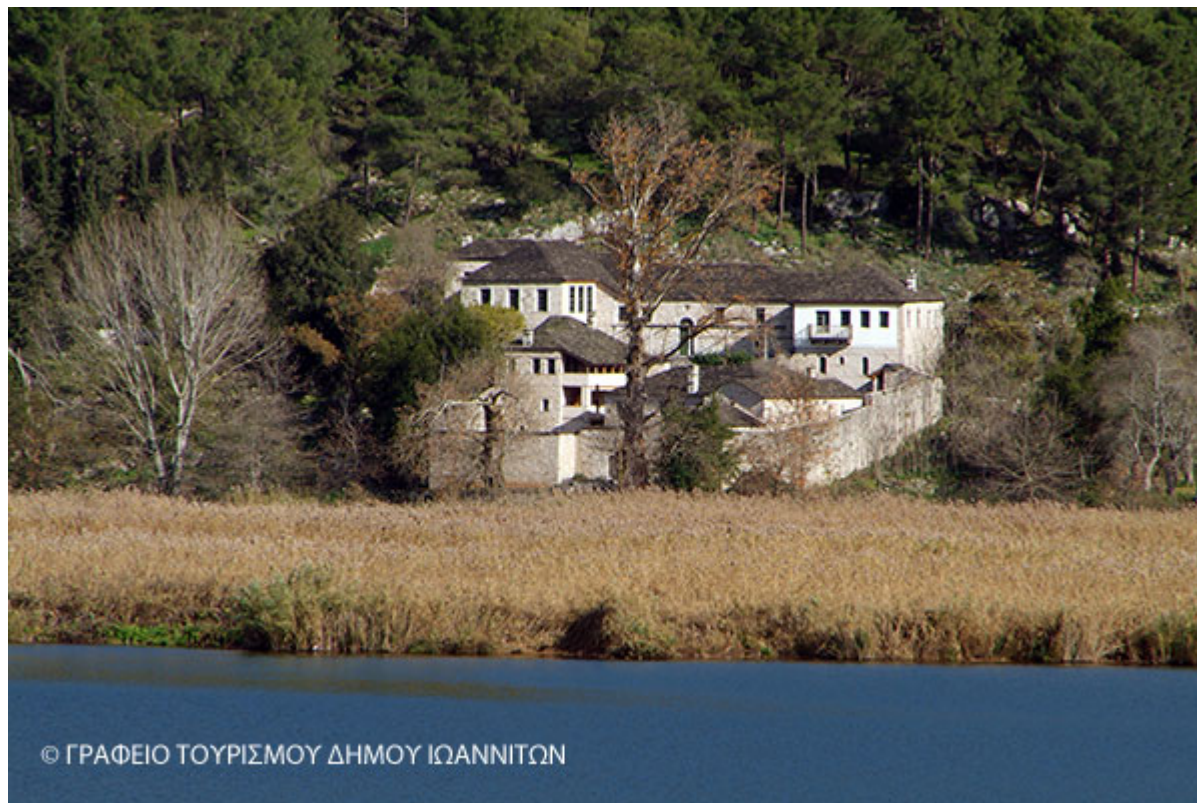

Από τη Μονή, σήμερα, σώζεται μόνο το καθολικό, ένας μονόχωρος ξυλόστεγος ναός με ημικυκλική αψίδα στα ανατολικά και ξυλόστεγο νάρθηκα στα δυτικά. Είναι κτισμένο με αμελές πλινθοπερίκλειστο σύστημα. Δεν γνωρίζουμε αν το καθολικό τοιχογραφήθηκε κατά τη Βυζαντινή περίοδο. Σήμερα, όμως, κοσμείται με τοιχογραφία του 16ου αιώνα και συγκεκριμένα του 1543, με έξοδα των Νήφωνος και Σωφρονίου, όπως αποκαλύπτει η επιγραφή στο νότιο τοίχο του νάρθηκα. Δεν είναι γνωστό το όνομα του καλλιτέχνη που τις τοιχογράφησε. Όμως, παρόλο που έχει επίδραση από την Κρητική σχολή και την αναγεννησιακή τέχνη, φαίνεται ότι και αυτός εντάσσεται στην τεχνική της λεγόμενης σχολής της βορειοδυτικής Ελλάδας. Οι παραστάσεις κατανέμονται σε τρεις ζώνες. Τα θέματα των τοιχογραφιών είναι πρωτότυπα, όπως αυτό που παριστάνει το Χριστό ως τον Μεγάλο Βουλή Άγγελο, όραμα των προφητών Ιεζεκιήλ και Αββακούμ, 28 σκηνές από το Βίο της Παναγίας, ολόσωμους Αγίους, σκηνές από τη ζωή και τα πάθη του Χριστού καθώς και τη σύνθεση της Δευτέρας παρουσίας.

Μονή Παναγίας Ελεούσας

Νοτιότερα των προηγούμενων μονών, χτισμένη στους πρόποδες λόφου,

περικλειόμενη με ψηλό περίβολο, βρίσκεται η Μονή της Παναγίας Ελεούσας, η οποία αρχικά ήταν αφιερωμένη στον Άγιο Νικόλαο των Ανέμων και ονομαζόταν «των Μεθαδάτων» ή «των Γκιουμάτων», πιθανώς από το όνομα των οικογενειών που την ευεργέτησαν. Η μεταγενέστερη ονομασία ως Μονή Παναγίας Ελεούσας συνδέεται με την εύρεση Της εικόνας της Παναγίας που μεταφέρθηκε στη Μονή, το 1584.

Για το χρόνο ίδρυσης της Μονής δεν σώζονται μαρτυρίες. Όμως, σύμφωνα με τα παραπάνω, τον 16ο αιώνα υφίσταται. Το 18ο αιώνα, ο ηγούμενος ανακαινίζει το μοναστήρι με τη βοήθεια πλουσίων δωρητών. Οι εργασίες ολοκληρώθηκαν μεταξύ των ετών 1724- 1748 και περιγράφονται στην επιγραφή του βρίσκεται πάνω από τη δυτική θύρα του νάρθηκα. Το 19ο αιώνα, οι ηγούμενοι φέρουν τον τίτλο «Ελεούσης και Σωτήρος», καθώς το 1822, η γειτονική Μονή της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος πυρπολήθηκε στη διάρκεια της πολιορκίας του Αλή πασά από το σουλτάνο. Ο 19ος αιώνας και κυρίως το β' μισό του υπήρξε περίοδος ακμής για τη Μονή. Το 1872, ιδρύθηκε ιερατική σχολή σε έκταση της Μονής Μεταμορφώσεως και λειτούργησε ως το 1922.

Το καθολικό είναι γεμάτο με τοιχογραφίες, οι οποίες χρονολογούνται σε τρεις περιόδους. Εκείνες της πρώτης φάσης χρονολογούνται στο β' μισό του 16ου αιώνα και αποδίδονται στους αδερφούς Κονταρή. Τα κύρια θέματα είναι χωρισμένα σε

τέσσερις ζώνες και εικονίζουν φυτικά διάκοσμα, ολόσωμους Αγίους, σκηνές από τη ζωή του Χριστού. Εντυπωσιάζει η σκηνή του έφιππου Πιλάτου και της συνοδείας του, αγαπητό θέμα των ζωγράφων της βορειοδυτικής Ελλάδας. Χαρακτηριστικά, επίσης, είναι τα έκτυπα εγκόλπια ανάγλυφη μορφή του Χριστού Εμμανουήλ που φέρουν στο στήθος, οι ολόσωμοι Άγιοι, τεχνοτροπία που βρίσκουμε και στις τοιχογραφίες των Μονών Φιλανθρωπηνών και Στρατηγόπουλου.

Εικονογραφούνται σκηνές από τον Ακάθιστο Ύμνο και το βίο της Παναγίας, χρονολογημένες το 18ο αιώνα.

Στην Τρίτη φάση, οι τοιχογραφίες χρονολογούνται το 1759, με κύρια θέματα σκηνές από την Παλιά Διαθήκη και τη ζωή του Αγίου Νικολάου. Σώζονται, ακόμη, φορητές εικόνες, όπως η θαυματουργή εικόνα της Παναγίας Ελεούσας του 1500. Σπουδαίες είναι, επίσης, οι εικόνες της ένθρονης Βρεφοκρατούσας Παναγίας και του Αγίου Νικολάου.

Μονή Μεταμορφώσεως του Σωτήρος

Βρίσκεται κοντά στη Μονή Ελεούσας, στη νοτιοδυτική πλευρά του νησιού. Χτίστηκε περίπου το 17ο αιώνα, σύμφωνα με τη σωζόμενη σφραγίδα της Μονής του 1656. Για τα πρώτα χρόνια ζωής της Μονής δεν υπάρχουν στοιχεία. Το 18ο αιώνα αντιμετωπίζει οικονομικά προβλήματα. Το 1822 η Μονή πυρπολήθηκε από τα σουλτανικά στρατεύματα και από τότε περιήλθε στη Μονή Ελεούσας. Ο σημερινός ναός χτίστηκε το 1850 με δαπάνη του ηγουμένου της Μονής Ελεούσας, Αββακούμ. Το έτος 1873, η Μονή Μεταμορφώσεως και η Ιερατική σχολή έγιναν σταυροπηγιακές με πατριαρχικό σιγίλιο. Σήμερα, στη Μονή ζουν μοναχοί.

Ο ναός τοιχογραφήθηκε το 1851 από τον μοναχό Άνθιμο από το άγιον Όρος, παριστάνοντας ολόσωμους Αγίους ενώ ανάμεσά τους βρίσκονται οι δυο νεομάρτυρες, Άγιος Ιωάννης και Άγιος Γεώργιος. Οι τοιχογραφίες του ναού έχουν σαφή δυτική επίδραση και απομακρύνονται από τη μεταβυζαντινή ζωγραφική. Σπουδαίο είναι, επίσης, το ξυλόγλυπτο τέμπλο με το διάτρητο φυτικό διάκοσμο, στο οποίο εικονίζονται σκηνές από την Καινή Διαθήκη και μορφές ζώων με συμβολικό χαρακτήρα.

Μονή Προφήτη Ηλία

Η Μονή είναι χτισμένη στο ψηλότερο σημείο του νησιού, αφιερωμένη στον προφήτη Ηλία. Λιγοστές είναι οι πληροφορίες για την ιστορία της. Πρέπει να χτίστηκε την υστεροβυζαντινή περίοδο, ενώ το 1822 καταστράφηκε. Ξαναχτίστηκε λίγα χρόνια αργότερα, ενσωματώνοντας στους τοίχους της αρχιτεκτονικά μέρη του παλαιότερου ναού. Το 1833, αγιογραφήθηκε το ιερό και το

1918, έγιναν οι τοιχογραφίες του κυρίως ναού. Ελάχιστα κειμήλια σώθηκαν από το ναό, με πιο σημαντικό έναν ασημένιο σταυρό αγιασμού, χρονολογημένο το 1821, ο οποίος φυλάσσεται στη Μονή Ελεούσας.

Οι τοιχογραφίες του ναού ολοκληρώθηκαν σε δύο φάσεις. Ως κύρια θέματα έχουν την Παναγία, ένθρονη Βρεφοκρατούσα, προφήτες και ιεράρχες, τη σκηνή της αποκαθήλωσης, τη θυσία του Αβραάμ, ενώ αξιόλογο έργο θεωρείται η απεικόνιση του Χριστού ως Μεγάλου Αρχιερέα στο δεσποτικό θρόνο.

Μονή Αγίου Παντελεήμονος

Η συγκεκριμένη Μονή έμεινε γνωστή για τα γεγονότα του έτους 1822, όταν τα σουλτανικά στρατεύματα πολιορκήσαν και σκότωσαν τον Αλή πασά. Το μοναστήρι βρίσκεται κοντά στη Μονή Προδρόμου. Η παλαιότερη μαρτυρία βρίσκεται στην αυτοβιογραφία των αδερφών Αψαράδων, όπου αναφέρεται ότι αρχικά λειτουργούσε σαν ησυχαστήριο του Αγίου Παντελεήμονος, στο οποίο είχε μονάσει ο μοναχός Αντώνιος. Ήδη, λοιπόν, από το 15ο αιώνα υπήρχε ναός, αφιερωμένος στον Άγιο Παντελεήμονα. Γύρω στο 1800, αλλά και μερικά χρόνια μετά (1810), ο ναός καταστράφηκε από βράχο που έπεσε από το γειτονικό λόφο, αλλά επισκευάστηκε.

Σήμερα, οι τοίχοι του ναού είναι καλυμμένοι, εκτός από το νότιο τοίχο που διακρίνονται τμήματα τοιχογραφιών με ανεικονικό διάκοσμο και χρονολογούνται σε τέσσερις φάσεις, από το 15^ο έως το 19^ο αιώνα. Τα πιο σπουδαία θέματα είναι ο Χριστός σε προτομή με δύο ολόσωμους Αγίους, η Παναγία ένθρονη, πλαισιωμένη από αγίους και αγγέλους, παράσταση της Δέησης με τον Άγιο Νικόλαο καθώς και ο Άγιος Παντελεήμονας.

Στη βόρεια και νότια πλευρά του καθολικού, σώζονται τα κελλιά της Μονής. Αυτά της βόρειας πλευράς στεγάζουν σήμερα τη συλλογή χειρογράφων και παλαιοτύπων από τις Μονές του νησιού. Στα νότια κελλιά, έγινε η δολοφονία του Αλή πασά, το 1822, και σήμερα λειτουργούν ως μουσείο της προεπαναστατικής περιόδου.

Μονή Προδρόμου

Χτίστηκε το 1506-1507, στην ανατολική πλευρά του νησιού από τους αδερφούς Αψαράδες, το Νεκτάριο και το Θεοφάνη. Οι πληροφορίες που έχουμε για τη Μονή προέρχονται από την αυτοβιογραφία των αδερφών, οι οποίοι μόνασαν και έχτισαν το καθολικό της Μονής μαζί με κελιά που δεν σώζονται σήμερα. Είναι αφιερωμένη στον Άγιο Ιωάννη τον Πρόδρομο. Το 1789, το καθολικό τοιχογραφήθηκε. Το 1822, κατά την πολιορκία του Αλή πασά, η Μονή υπέστη καταστροφές. Το 1824 αρχικά,

και αργότερα το 1891, οι τοιχογραφίες του καθολικού επιδιορθώθηκαν.

Από το αρχικό μοναστηριακό συγκρότημα σώζεται μόνο το καθολικό. Ο ναός είναι χτισμένος σ' ένα σπάνιο αρχιτεκτονικό ρυθμό, αφού συνδυάζει στοιχεία από τον σταυρεπίστεγο και τον αγιορείτικο τύπο. Είναι μονόχωρος, με δύο τρίπλευρες κόγχες στη Βόρεια και νότια πλευρά, ενώ ο νάρθηκας στο δυτικά είναι σύγχρονη κατασκευή. Στο ιερό υπάρχει υπόγεια κρύπτη, καλυμμένη με καταπακτή που οδηγούσε στη λίμνη σε περίπτωση κινδύνου.

Οι τοιχαγραφίες χρονολογούνται το 1789, σύμφωνα με την επιγραφή πάνω από τη δυτική είσοδο. Τα σημαντικότερα θέματα παριστάνουν την Παναγία Βρεφοκρατούσα, το Χριστό ως Μεγάλο Βουλής Άγγελο, το Δωδεκάορτο και τα Πάθη του Χριστού, καθώς και σκηνές από τους οίκους του Ακάθιστου Ύμνου και αγίους. Το σημερινό τέμπλο χρονολογείται το 1789, ενώ έχουν προσαρμοστεί κομμάτια και από το αρχικό του 16ου αιώνα. Από το αρχικό τέμπλο σώζεται η εικόνα του ένθρονου Χριστού, του 16ου αιώνα. Σπουδαία είναι, επίσης, η εικόνα του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου που εικονίζεται σε σκηνές από το βίο του.

Αντιγραφή από: *artion magazine, Περιοδικό για ρτη ζωή, τη γνώση, την πνευματικότητα, Τεύχος 5ο, Ιανουάριος 2012, Καλαμαριά.*